

Objekti aadress: Tartu sõjaväekalmistu, Raadi kalmistu,
Kalmistu tn 18a // 24, Tartu linn
kultuurimälestis, registri number 4323

Objekt: Lõuna-Eesti vabastajate mälestusmärk

Tellijä: Tartu linnavalitsus, Raekoja plats 1a, 50089

Töö nr 2022-03

**Tartu sõjaväekalmistu Lõuna-Eesti vabastajate mälestusmärgi
restaureerimisprojekt**

põhiprojekt

Tegevdirektor

Ülo Mahoni

Vastutav spetsialist

Siiri Laanemaa (volitatud arhitekt, tase 7)

Arhitekt

Andrus Rehema

TARTU

17. mai 2022

Sisukord

Ajalooline lühiülevaade.....	3
Olemasolev olukord	4
Restaureerimistööd	7
Lisa 1 Ajaloolised fotod	8

JOONISED

AR-6-01	Vaade loodest	1:50
AR-6-02	Vaade kirdest	1:50
AR-6-03	Vaade kagust	1:50
AR-6-04	Vaade lõunast	1:50
AR-6-05	Vaade edelast	1:50
AR-6-06	Pealtvaade	1:50

Ajalooline lühiülevaade

Tartu sõjaväekalmistu avati 9. juunil 1924. aastal. Planeering valmis 6. detsembril 1925, haljastustööd lõpetati 1927. aasta kevadeks.

4. märtsil 1926. aastal asutati Lõuna- Eesti vabastajate mälestussamba komitee, mida juhtis erukolonel Siegfried Pinding (kahe Vabadusristi kavaler, asutas 1922. aastal Eesti Vabadusristi kavaleride organisatsiooni, millest 1923. aastal eraldus Vabadusristi vendade ühendus, mille eesotsas oli ta ise). Kalmistul eraldati krunt Vabadusristi vendade matmiseks, selle keskossa kavandati mälestussammas Lõuna- Eesti vabastajale. Mälestussamba kavandi autor oli samuti kolonel Pinding, kelle idee kahurväe kapten Anton Sobolev 1925. aasta lõpuks mudeliks vormis. Väiksemaid muudatusi tegid kujur Voldemar Melnik (Mellik) ja insener Orav. See oli viisnurkne, alusel viis nurgasambakest, mille külgedel kassetid tahvlite paigaldamiseks. Aluse keskel seisis 9,6 m kõrgune viisnurkne obelisk ja selle otsas vabadusrist. Obeliski iga külge viiest oli määratud ühe Lõuna-Eesti maakonna mälestuseks, viis väiksemat nurgasammast Tartu, Valga, Viljandi, Võru ja Petseri linnadele. Obeliski esiküljel asus pronksist plaat kirjaga: „Pühendatud 1918—1920 Vabadussõjas Tartu-, Valga-, Viljandi-, Võru-, Setumaa ja Pihkva lahinguväljal langenud Lõuna-Eesti vabastajatele“. Vasakpoolisel esikülje nurgasambal oli pronksplaat kirjaga: „Paremaid kodumaa poegi mälestavad Vabadusristi Vennad“ ja parempoolisel tekstiga „Vapraimad kodumaa kaitsjaid tänavad nende sõbrad“. Tähtpäevadel paiknes vabadusristil elektriga valgustatud punastest pärlitest võidupärg. Ühendusele heideti ette, et mälestussammas rajatakse suvalisele maatükile garnisoni kalmistul, kuhu pole maetud ühtegi Vabadussõjas hukkunut. 4. juulil 1926. aastal pandi mälestussambale nurgakivi koos vastavasisulise ürikuga. Pidulik avamine toimus 17. oktoobril 1926. Sammast hooldas Vabadusristi vendade ühendus.

Pärast II maailmasõda mälestussammas hävitati, selle osad maeti maha. 1988. aastal kaevati need välja ja sammas taastati. Vana samba osi kasutati uues vana eeskujul valmistatud mälestussambas. 1987. aastal valmis projekt, mis nägi ette kalmistu muutmist park-kalmistuks. Seda ei teostatud. Sammas avati pidulikult 10. juulil 1991. See asub vana samba asukohast veidi eemal.

Kalmistul on säilinud mõned väikesed Tartu garnisoni sõdurite ja ohvitseride betoonist hauaplaadid. Kalmistu idaküljele on maetud nõukogude sõjaväelasi, nende hulgas Tartu lähistel allakukkunud lendureid.¹

¹ <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=4323>

Olemasolev olukord

Tartu sõjaväekalmistu asub Raadi kalmistu läänepoolses osas ning külgneb põhjas Aasa tänavaga ja läänes Nurme tänavaga. Kalmistu on regulaarse planeeringuga ja selle keskosas asub Eesti iseseisvuse eest Vabadussõjas langenute mälestuseks püstitatud osaliselt taastatud Lõuna-Eesti vabastajate mälestussammas.

Kalmistu on põhjapoolsel küljel piiratud madalate metallpostidega, mille vahel on metallkett. Kalmistu lääneküljel on juugendstiilis peavärv. Betoonest valatud postide külge kinnituvad sepistatud metallväravad. Regulaarselt planeeritud teestikuga kalmistul kasvavast kõrghaljastusest on valdav osa okaspuud, vähemal määral lehtpuud. Kalmistul kasvav ebatsuugaallee on looduskaitsealune objekt.²

Mälestusmärk on laotud silikaattellistest ja krohvitud tsementkrohviga. Obeliski osas on kasutatud algse monumendi betoonist tükke. Loodeküljel olev tekst on kirjutatud musta värviga. Tsementkrohv on eri ulatuses määrdunud, kohati paigatud ja pragunenud. Suuremate kahjustustega kohtades on krohv aluspinnalt lahti löönud või täiesti maha kukkunud. Krohvita kohtades on silikaattelliste pind mõnes kohas purunenud.

² <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=4323>

Pilt 1. Vaade mälestusmärgile loodest.

Pilt 2. Suuremate kahjustustega nurgapost.

Restaureerimistööd

Kogu krohvipind tuleb puhastada. Kasutada võib soodapritsi või vajadusel liivapritsi. Meetodit tuleb katsetada vähe silmapaistvas kohas, et teha kindlaks, et see pinda ei kahjusta. Purunenud silikaattellised tuleb asendada samade mõõtudega uutega. Krohviparandused tuleb teha võimalikult sarnase koostise ja tooniga tsementkrohviga. Vajadusel tuleb krohvi toonida. Ka varasemate krohviparandustega kohtade puhastamisel võib pind jääda häirivalt laiguline. Sel juhul tuleb kas paranduskrohv maha lüüa ja uuega asendada või äärmisel juhul krohv üle värvida. Väga pragunenud krohviga kohtades tuleb kindlaks teha, kas krohv on aluspõhja küljes kinni. Kui ei ole, siis tuleb see eemaldada ja uuega asendada. Pühendustekst tuleb samal kujul musta värviga uuendada. Mustusest ja samblikust tuleb puhastada ka monumendi tipus olev lihvitud graniidist rist, jälgides, et kivi pind ei saaks kahjustada. Risti kinnitus obeliski tipus tuleb üle kontrollida ja selle ümbrus tsementmördiga parandada.

Tulevikus, mälestusmärgi põhjalikumal taastamisel, tuleks kaaluda ajalooliste fotode ja kirjelduste järgi pühendustekstide pronkstahvlite ning obeliski tipus olnud vabadusristi taastamist.

Lisa 1 Ajaloolised fotod

Lõuna Eesti vabastajate mälestussammas Tartu Eesti

Foto 1. Algne mälestusmärk 1930ndatel aastatel. Foto: Eduard Selleke (Eesti Rahva Muuseum ERM Fk 2813:511)

Foto 2. Algne mälestusmärk ilmselt 1930ndatel aastatel. Foto Voldemar Saare albumist (Eesti sõjamuuseum — kindral Laidoneri muuseum KLM ET 3031:106 F)

Foto 3. Algne mälestusmärk ilmselt 1930ndatel aastatel. Foto Voldemar Saare albumist (Eesti sõjamuuseum — kindral Laidoneri muuseum KLM ET 3031:123 F)

Foto 4. Algse mälestusmärgi säilinud osade maa seest välja võtmine 1988. aastal.

Arhitekt: Andrus Rehema
Vastutav spetsialist: Siiri Laanemaa

Foto 5. Taastatud mälestusmärk 1998. aastal. (Eesti Rahva Muuseum ERM Fk 2813:1717)